

Анђелко С. Лојџур¹

Сања Пековић²

ИМА ЛИ НАДЕ ЗА „МАЛЕ“ ЕКОНОМИЈЕ У УСЛОВИМА ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ

IS THERE A HOPE FOR “SMALL COMPANIES” IN CONDITIONS OF GLOBALIZATION?

Резиме

У овом раду аутори полазе од кључне сјознаје да досјинунући ниво националне конкуренћносћи у јоћиуносћи одражава сјосодносћи одрећене земље да свом сјановнишћиву омоћући јросјерийетћ. Полазна хийоћеза јодразумијева да је конкуренћносћи једне националне економије условљена мношћивом факћора, с ћим шћо се на бази искусћава развијених земаља, које јредњаче јо досћинунућом ниову конкуренћносћи, може закључићи да на значају све више добијају факћори засновани на знању и иноватћивносћи, јзв. нејеновни факћори конкуренћносћи. У ћом смислу се јродлем расћа и развоја јтранзиционих економија у условима јлобалне кризе јокушава сајледаћи кроз јризму ојасносћи које содом носи јроцес јлобализације, ће јојредбе уважавања сјознаје да је јтрајни ојоравак моћућ једино усјосћављањем „економије знања“.

Кључне ријечи: конкуренћносћи, економија знања, факори конкуренције, јтранзиција.

¹ Економски факултет Подгорица - Универзитет Црне Горе, Црна Гора, andjelko@ac.me

² Факултет за туризам и хотелијерство Котор, Црна Гора, pekovic.sanja@yahoo.fr

Summary

In this paper, the authors start from the key argument that the level of national competitiveness completely reflects the level of a certain country to create a growing prosperity for its citizens. The starting hypothesis considers that competitiveness of one national economy depends on various factors. Moreover, based on the experience of developed countries that are leaders, concerning the level of competitiveness, we may conclude that competitiveness depends mainly on knowledge and innovativeness, i.e., non-price factors of competitiveness. In this sense, the problem concerning the growth and development of transitional countries in conditions of global crisis is observed taking into account the danger from the process of globalization which suggest that the recovery could be reached through 'economy of knowledge'.

Key words: *competitiveness, knowledge economy, factors of competition; transition.*

1. Уводна разматрања

Још 70-их година прошлог вијека постало је јасно да су социјалистичке економије на издисају, а када је Горбачов почетком 90-их година 20. вијека покушао да реформише СССР, читав систем се распао. За то вријеме капитализам је пребрдио бројне потешкоће, посебно оне које су изазвала два велика нафтна шока, тако да све говори у прилог томе да је Маркс „изгубио“ опкладу, и да је капитализам тријумфовао. Процес транзиције који је, када су у питању социјалистичке економије, такође био изнуђен, показао се као болан и пун неизвјесности који је собом донијела вјештачки проведена приватизација на принципима тзв. „Вашингтонског консензуса“. По нама, показало се и да је Шумпетеров принцип „креативне деструкције“ имао једну фалинку, а то је да није вјечан, тако да смо данас сви скупа више у фази деструкције, којој изнова покушавамо да придодемо епитет „креативне“. Али, изгледа, да ће то потрајати дуже него што смо процјењивали и прижељкивали крајем 2007. године.

Избор адекватног развојног сценарија у условима потпуне глобализације намеће низ отворених питања, као нпр: „Гдје ћемо ми *ио живјеи*и? Каква ће нам *ио индустријска производња осиаи*и? Да ли само *иехнички најједноставаи*ија, с *иешким физичким радом и висококонтаминирана*? Желе ли они, можда, *иреи*ворити велики дио земаља Треће свијета у једну огромну зону слободне *и*ривине, *иуну иекућих линија за склапање које ни *и*орез не *и*лаћају*?“ питао се Ф. Кастро³. У „новом“ свјетском порет-

³ Ф. Кастро, из говора *и*риликом *и*рославе *и*едесеиоодишнице СТО у мају 1998. године.

ку, насталом као резултат побједи либералне „демократије“, капитализма и принципа слободне тржишне привреде, ко су „они“ а ко су „ми“, и није тешко претпоставити.

Глобализација економије постала је доминантна карактеристика савременог капитализма. То је, засигурно, највећа и најзначајнија друштвена и економска промјена још од индустријске револуције и како то објашњава социолог А. Гиденс, она представља просторно и временско смањивање које је повезано с могућноосшћу убрзане комуникације, што омогућује убрзану размјену знања и културе. Данас, добрим дијелом захваљујући и текућем тзв. „финансијском цунамију“, изгледа, да смо не својом кривњом, стигли на „мјесто“ које је Ф. Фукујама описао синтагмом „крај историје“. Ако смо га добро схватили, Фукујама је мислио да је цивилизација током читаве своје историје тапкала у мраку и да су успостављање либералне демократије и тржишне економије алтернатива, тако да би цјелокупан људски развој требао завршити управо њима. Уколико све претходно казано посматрамо кроз призму глобализације и тражење путева и начина опоравка појединих националних економија и свјетске економије у цјелини, више је разлога да закључимо да смо изнова у позицији да напишемо можда неке од најзначајнијих страница историје.

Ако се погледају њихова дводеценијски дуга остварења и упореде с очекивањима, уочљиво је да већина земаља у транзицији има сличне проблеме, као нпр: карактерише их висок дефицит платног биланса, висока спољна задуженост, неуравнотежен буџет, висока незапосленост, још увијек спор и недовољан напредак у институционалним реформама, неповољна демографска кретања и сл. У прилог томе у табели 1 даје се преглед оствареног напретка групе земаља у транзицији, исказан у форми тзв. индикатора транзиције⁴:

Табела 1. Рані земаља у транзицији према „Transition Indikator scores“, 2011.

Држава	Предузећа			Размјена и тржиште		
	Велике приватизације	Мале приватизације	Управљање и реструктурирање	Либерализација цијена	Међународна размјена	Политика конкуренцијe
Албанија	4-	4	2+	4+	4+	2+
Босна и Херцег.	3	3	2	4	4	2+
Хрватска	3+	4+	3+	4	4+	3

4 Индикатор транзиције (Transition Indikator Scores) показује како земље најрегују у транзицији обухватом по више основа (субједова) и омогућује поређење међу њима. Индикатори су оцјене које се крећу у распону од „мали или никакав напредак у транзицији“ (индикатор 1) до „крај транзиције“, односно изједначавање земље по њом елементу с најредним тржишним економијама (индикатор 4 плус).

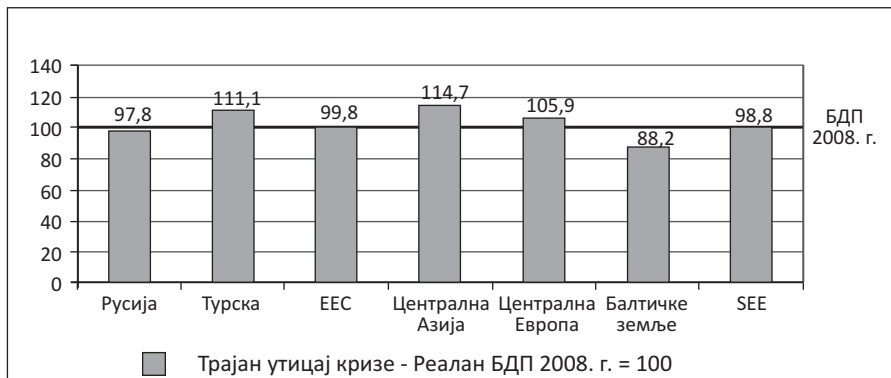
Држава	Предузећа			Размјена и тржиште		
	Велике приватизације	Мале приватизације	Управљање и реструктурирање	Либерализација	Међународна размјена	Политика конкуренц.
Естонија	4	4+	4-	4+	4+	4-
Македонија	3+	4	3-	4+	4+	3-
Мађарска	4	4+	4-	4+	4+	4-
Литванија	4	4+	3	4+	4+	4-
Црна Гора	3+	4-	2+	4	4	2
Пољска	4-	4+	4-	4+	4+	4-
Румунија	4-	4-	3-	4+	4+	3-
Русија	3	4	2+	4	3+	3-
Србија	3-	4-	2+	4	4	2+
Словенија	3	4+	3	4	4+	3
Турска	3+	4	3-	4	4+	3

Извор: EBRD, Transition Report 2011.

На основу података из претходне табеле може се закључити да се ради о различитом нивоу постигнућа у процесу институционалних реформи у земљама у транзицији, тј да просјечни индикатор доста варира. Тако су, нпр. најбоље оцијењене Естонија, Пољска и Мађарска са просјечном оцјеном 4; затим Литванија и Румунија – 3,7; Турска, Словенија, Македонија и Хрватска – 3,5; док најслабије оцјене у погледу оставреног напретка имају: Албанија – 3,3, Србија, Црна Гора и Русија – 3,2 и БиХ – 3. Можемо закључити, прво, да се већина ових земаља још увијек није на прави начин суочила са проблемима са којима су одавно требале да се ухвате у коштац, а један од њих је и питање концепта дугорочног развоја у условима глобализације. И друго, да анализирани земље одвећ дуго живе изнад својих могућности, а уколико не буду спремне на радикалан заокрет у властитој развојној политици, наставиће да раде у корист богатијих, тј. да плаћају скупе и за наплату доспјеле рачуне за своје пропусте.

Иначе, утицај глобалне кризе је још увјек присутан у многим транзиционим економијама и регионима у цјелини. Наиме, евидентан економски опоравак с почетка 2010. године и нешто консолидован у првој половини 2011.године, настављен је, или поново покренут скоро свуда у транзиционој регији. Међутим, у скорије вријеме глобална слика се погоршала, док су ризици за евентуални опоравак значајно порасли као резултат великих проблема у еврозони⁵, што се посматрано по појединим земљама, односно регионима може показати на основу пораста БДП у односу на базну 2008. годину: график 1.

⁵ *Bugli suupe: Transition Report 2011; Crisis in Transition: The People's Perspective.*

График 1. Интензивност глобалне кризе по земљама и регионима⁶

На крају, овај дио рада ћемо закључити констатацијом да глобализација, сама по себи, не би морала да буде лоша, али када су у питању мање развијене земље, изгледа да још увијек представља непознаницу у смислу тражење ваљаног „рецепта“ за дугорочан успјех. Избор који је пред њима и није богат, а се креће у распону од „англосаксонског“ до „рајнског“ типа капитализма, наравно, ово друго уколико ЕУ преживи. У том смислу требамо се ослободити опскурног и доста поједностављеног погледа на проблем тражења путева за излазак из кризе. По нама, ствари су много озбиљније и могу се рјешавати једино на дуго рок, што неминовно подразумијева прихватање тржишне утакмице, али на једној сасвим другој парадигматској спознаји. Мада су у економији императиви по правилу релативна ствар, овај пут то подразумијева подизање нивоа националне конкурентности, у чијој ће се суштаственој основици налазити „економија знања“.

2. Раст и развој у свијетлу циљева „Europe 2020 strategy“

Радикални раскид са прошлошћу, који ново пословно окружење подразумијева, донио је са собом и покретаче промјена гдје се као кључни трендови јављају: информатичка револуција; технолошка унапређења и нови продори на том основу. Посљедице ових утицаја везане су за: континуирану турбулентност и промјењивост окружења, смањење потреба за физичким средствима, смањење и скоро потпуно нестајање просторне дистанце и сажимање времена. У новом пословном окружењу критични фактор успјеха било појединог предузећа, гране или читаве националне економије, постаје способност уважавања и прихватања тзв. концепта „менаџмента промјенама“, а поуздана мјера, односно показатељ те способности је достигнути ниво конкурентности на националном нивоу.

⁶ Извор: Transition Report 2011; Crisis in Transition: The People's Perspective.

Развојне стратегије савремених земаља и читавих региона се на овај, или на онај начин, у основи исказују достигнутим нивоом конкурентности. Основне одреднице конкурентности су многобројне и комплексне, а предмет су и многобројних истраживања. Тако су економисти стотинама година покушавали да схвате шта детерминише богатство народа. Адам Смит је био на становишту да усавршавање и подјела рада воде драматичном побољшању продуктивности. Неокласични економисти 20. вијека су наглашавали значај инвестиција у капитал и инфраструктуру. Међутим, многе земље у развоју, поред великих инвестиција у инфраструктуру, нису биљежиле раст. Показало се да инвестирање у физички капитал није довољан услов за економски развој. Економисти су онда посматрали друге механизме: образовање и обуку (*људски капитал*, како га називају модерни економисти), технолошки напредак (било да је створен од саме земље, или усвојен од водећих привреда), иновације, предузетничко понашање, макроекономска стабилност, добра државна управа, владавина права, транспарентне институције које добро функционишу, недостатак корупције, оријентација ка тржишту, одговорна влада, софистицираност предузећа, услови тражње, величина тржишта и многи други.

У прилог томе да проблем конкурентности по својој важности има „наднационални“ карактер, показује и доношење тзв. Лисабонске агенде⁷. У почетку су прокламовани циљеви Лисабонске стратегије били побољшање европске конкурентности и продуктивности, кроз претходне политичке и економске иницијативе, базиране на раније прихваћеним европским стандардима. Оне су, између осталог, садржавале креирање информатичког друштва за све грађане, успостављање европског простора за истраживање и развој, изградњу окружења које ће стимулисати брзо стварање пословних пројеката, комплетирање јединственог тржишта, изградња друштва заснованог на знању, обезбјеђивање већег броја квалитетнијих послова, модернизација социјалне заштите, промовисање социјалне инклузије и обезбјеђивање самоодрживог развоја. Да се ипак ради о „крупном залогу“, огледа се у томе што је ЕУ одустала од првобитних планова да циљеве ове стратегије испуни до 2010. године, умјесто чега је усвојен ревидирани

⁷ Усвојена на Европском вијећу у Лисабону 2000. године с циљем да ЕУ „до 2010. године најконкурентнија и најдинамичнија привреда свијета заснована на знању, способна за одржив привредни раст с већим бројем и квалитетним радним мјестима, те већом социјалном кохезијом“. Најпредак у спровођењу Лисабонске стратегије базира се на оцјени 14 показатеља: продуктивности рада по запосленом; стопа запослености; стопа запослености жена; стопа запослености старијих радника; ниво образовања младих од 20 до 24 године; дио БДП издвојен за истраживање; пословне инвестиције; уредни нивои цијена; стопа ризика од сиромаштва; стопа дугогорне незапослености; дисперзија регионалне стопе; емисија гасова са ефектом стаклене баште; енергетска интензивност и обим трансписа.

програм⁸: „*Europe 2020 Strategy*“. У закључцима Европског савјета се наводи да је „*криза указала на очигледне слабости у области економских политика, нарочито у погледу буџетској и ширеј макроекономској надзора*“, те са као основни циљеви наводе:

- повећати стопу запослености жена и мушкараца старости од 20 до 64 године на 75% кроз различите активности, укључујући веће учешће младих, старијих радника и слабо квалификованих радника, као и боље интегрисање легалних миграната;
- унапредити услове за истраживање и развој, посебно имајући у виду циљ повећања заједничког јавног и приватног улагања у овај сектор на 3% БДП;
- смањити емисију гасова који узрокују ефекат стаклене баште за 20% у односу на ниво забиљежен током 90-их година претходног вијека; повећати удио обновљивих извора енергије у укупној енергетској потрошњи на 20%; повећати енергетску ефикасност за 20%;
- унаприједити квалитет образовања, са посебним нагласком на смањење стопе особа које напуштају школу на мање од 10% и повећање удјела особа старости од 30 до 34 године у терцијарном или еквивалентном нивоу образовања на најмање 40%;
- унаприједити друштвену укљученост, посебно кроз смањивање сиромаштва, како би се најмање 20 милиона особа издигло из сиромаштва и искључености.

У функцији припреме овог рада остаје нам да закључимо да је овако ревидирана Лисабонска стратегија, дакле у условима када је већ било јасно да њени циљеви неће бити остварени, управо свој фокус пажње помјерила ка питањима која се овдје потенцирају, а захтјев је исказан на сљедећи начин: осигурати знање и иновације за раст тако што ће се повећати и побољшати улагања у истраживање и развој, подстакнути иновације, унаприједити и примијенити ИЦТ и одрживо искориштавати ресурсе и сл. Овим, кроз призму питања које се разматрају у овом раду, скоро са сигурношћу можемо рећи да су се као кључни фактори пораста конкурентности наметнули они нецјеновне природе. То значи да се у данашњем, све комплекснијем окружењу, предузећа такмиче на основу знања, и по том основу стичу кључну конкурентску предност, што објективно ситуацију у земљама у транзицији, у погледу њихове будућности, чини још комплекснијом.

⁸ У закључцима Европског савјета наводи се да „*усвајамо стратегију Европи 2020, као нову стратегију којом се подстииче остварање нових радних мјесца и ђамеџан, одржив и инклузиван раст. Стратеџија предсџавља оквир Уније, са циљем искористићавања свих инструмената, као и унапређења координираној дјеловања*“.

3. „Економија знања“ као кључна одредница нивоа националне конкурентности

Досадашњи успјех у земљама у развоју углавном се заснивао на некој комбинацији издашних природних и других домаћих ресурса, владине помоћи, јефтине радне снаге или неке друге наслијеђене предности, које најчешће означавамо компаративним. Међутим, пословање у данашњим условима показује да временом компаративне предности, које поједине земље имају, нису више довољне за постизање и очување високог стандарда грађана. Уједно, напори да се компаративне предности, које је иначе лако подржавати, претворе у конкурентске не успијевају, што се види и са ранг листе конкурентности, гдје су многе природним ресурсима богате земље рангиране при самом дну.

Посматрано у глобалу, „свака“ економија се заснива, у мањој или већој мјери, на генерисању и примјени знања. Међутим, у посљедњим деценијама 20. вијека дотадашња економија доминантно базирана на информационим технологијама убрзано се трансформисала у „економију засновану на знању“ или „економију знања“ (*Knowledge based Economy*). Таквом економијом сматрамо ону у којој је вриједност претежног дијела укупно произведених и размијењених услуга и робе и створена на бази примијењеног знања. У прилог наведеном, В. Милићевић истиче да су „инвестиције у образовање, иновације и прилагођавање знања први пут инкорпорирани у моделе економског раста крајем 80-их и почетком 90-их година 20. вијека“, с тим да је процијењено, истиче даље исти аутор, „да се преко половине бруто домаћег производа у неким земљама развијене тржишне привреде базира на продавању и дистрибуцији знања...“⁹.

Већ смо истакли да је достигнути ниво конкурентности једне националне економије посљедица утицаја бројних фактора. Они се тичу конкурентности на нивоу предузећа, затим повољног пословног окружења које подстиче увођење нових производа и процеса, те инвестиција. У том смислу данас с правом говоримо о „новој економији“, или тзв. „економији знања“, што у крајњем указује на потребу напуштања парадигматске основице масовне економије. Наиме, савремена економија у ствари представља коегзистенцију двије различите врсте економија: а) масовна и б) економија знања. Масовна економија је као кључни прихватала принцип „економије обима“, а у основи је почивала на двије кључне одреднице: а) у производњи на економији обима и како се вјеровало на масовној (неисцрпној) експлоатацији енергената као што су нафта, угаљ, плин и сл.; б) у потрошњи на масовној потрошњи материјалних добара и акумулацији материјалног богатства (некретнина, капитала, луксузних роба и сл.).

⁹ Милићевић, В. (2002). *Индустријска економија*. Београд: ФОН, стр. 66

За разлику од масовне, економија знања¹⁰ заснива се на принципу „економије различитости“, с тим што користи знатно мање енергије, сировина и радне снаге, али постиже неупоредиво боље ефекте у економском смислу захваљујућу уграђеном додатном знању, интелектуалном капиталу, односно информацији у производу. Интелектуални капитал је оријентисан на потпуније коришћење шанси из окружења, а у основи представља „збир знања свих појединаца, као практично превођење тог знања у конкретне процесе, марке производа и у заштитини знак“.¹¹ На тој основи нови квалитет производа се испољава у читавом низу особина као што су: дизајн, корисност и функционалност, трајност, производи су постали „интелигентнији“, троше значајно мање енергије и сл. Посматрано у цјелини, разлика се огледа између „масовног“ и „информатичког“ које је уграђено у економију, јер, коначно оно што данас ствара додатну вриједност је нови квалитет који долази примјеном знања и информација. Несумњиво, на сцени су нова „правила игре“ која подразумевају брзину, флексибилност и иновативност, односно до изражаја долази „адаптивна способност“, тј. спремност предузећа да иновира, континуирано учи и да се продуктивно мјења. За илустрацију драматичних промјена у смислу улоге коју знање има у развојним процесима, упоредићемо кретање GDP per capita у Републици Кореји и Гани у последњих пола вијека: **график 2**. Пројекције су показале да скоро двије трећине разлике која се успоставила на крају посматраног периода није посљедица акумулације физичког капитала и рада, него је посљедица других извора раста у којима је знање имало крुцијалну улогу.

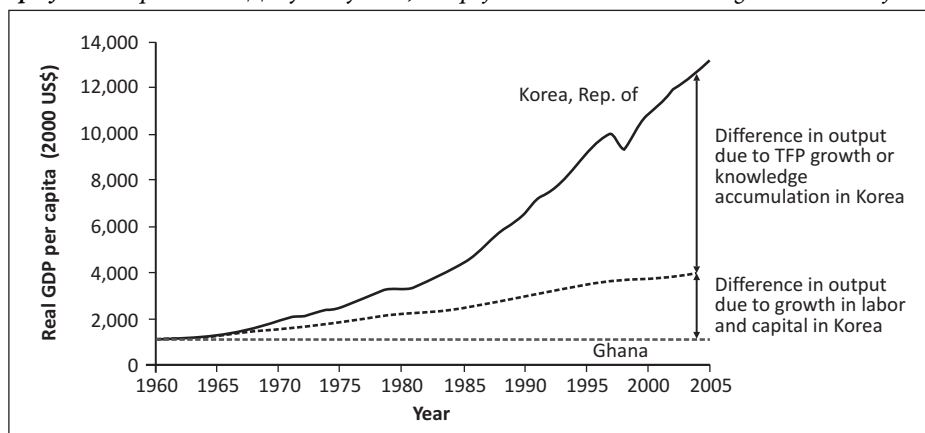
Надаље, економија знања се од традиционалне разликује и по томе: што не представља економију ријеткости већ изобиља, јер се знање и информације дјелењем не губе, већ добијају на вриједности, утицај локације је минимизиран јер се стварају виртуелна тржишта и виртуелне организације, знање и информације теку тамо гдје су препреке најниже, производи и услуге засновани на знању конкурентнији су (већа додатна вриједност) од оних у којима је мања количина знања, с тим да интелектуални капитал, односно личне компетенције, постаје кључна компонента у компанијама заснованим на знању и сл.¹² У том смислу су и истраживања која прате условљеност развоја фактором знања и заснованост појединих економија на знању од посебне користи. Ранг листа водећих петнаест земаља према

¹⁰ У теорији постоји мноштво појмова које користе поједини аутори мислећи при томе на „замјену“ масовне економије новом парадигмом, наводимо неке од њих: нова економија, економија знања (П. Дракер); постиндустријско друштво (П. Дракер); информатичка економија, дигитална економија (Д. Тејској); умрежена економија (М. Касвелс); бесјежинска економија (Lidbeter); веб-бизнис; еколошка економија и сл. Мада не мислимо да се овдје ради о синонимима, у оквиру овог рада не правимо јасну дистинкцију између ових појмова.

¹¹ Милићевић, В. (2002). *Интернет економија*. Београд: ФОН, стр. 67.

¹² Милићевић, В. (2002). *Интернет економија*. Београд: ФОН, стр. 47.

График 2. Крећање БДП у Рейвублици Кореји и Гани током последњих посто година вијека

The Knowledge Economy Index (KEI) и Knowledge Index даје се у табели 2; а земаља у транзицији у табели 3.

Табела 2. Ране водећих земаља према индексима KEI¹³ и KI¹⁴

Ранг	Држава	KEI	KI	ЕИР	Иновације	Образовање	ИКТ
1	Данска	9,52	9,49	9,61	9,49	9,78	9,21
2	Шведска	9,51	9,57	9,33	9,76	9,29	9,66
3	Финска	9,37	9,39	9,31	9,67	9,77	8,73
4	Холандија	9,35	9,39	9,22	9,45	9,21	9,52
5	Норвешка	9,31	9,25	9,47	9,06	9,60	9,10
6	Канада	9,17	9,08	9,45	9,44	9,26	8,54
7	В.Британија	9,10	9,06	9,24	9,24	8,49	9,45
8	Ирска	9,05	8,98	9,26	9,08	9,14	8,71
9	САД	9,02	9,02	9,04	9,47	8,74	8,83
10	Швајцарска	9,01	9,09	8,79	9,90	7,68	9,68
11	Аустралија	8,97	9,08	8,66	8,88	9,69	8,67
12	Њемачка	8,96	8,92	9,06	8,94	8,36	9,47
13	Исланд	8,95	8,76	9,54	8,07	9,41	8,80
14	Нови Зеланд	8,92	8,97	8,79	8,66	9,78	8,46
15	Аустрија	8,91	8,78	9,31	9,00	8,48	8,85

Извор: The World Bank; KEI and KI Indexes (КАМ 2009);

¹³ KEI (The Knowledge Economy Index) показује у којој мјери окружење дјелује подстицајно за ефективно коришћење знања. По свом обухвају је шири од KI индекса и подразумева вредновање четри варијабле (стуба; енгл. Pillars): привредни подстицаји и институционални оквир; образовање и хумани ресурси, систем иновација и информационе и комуникационе технологије (ИКТ).

¹⁴ KI (Knowledge Index) мјери способност једне државе да генерише, адаптира и шири, тј. примјењује знање. Овај индикатор показује укупну способност земље да свој развој базира на знању, а подразумева вредновање следећих варијабли: образовање и хумани ресурси, систем иновација и информационе и комуникационе технологије (ИКТ).

Табела 3. Рані водећих земаља у транзицији према индексима КЕИ и КИ

Ранг	Држава	КЕИ	КИ	ЕИР	Иниације	Образовање	ИКТ
1	Естонија	8,42	8,31	8,76	7,56	8,32	9,05
2	Словенија	8,15	8,17	8,10	8,31	8,31	7,88
3	Мађарска	8,00	7,88	8,35	8,21	7,73	7,70
4	Чешка	7,97	7,90	8,17	7,78	8,23	7,70
5	Литванија	7,77	7,70	7,98	6,70	8,40	7,99
6	Латвија	7,65	7,52	8,03	6,63	8,35	7,58
7	Словачка	7,47	7,37	7,78	6,89	7,26	7,95
8	Пољска	7,41	7,38	7,48	7,03	8,02	7,09
9	Хрватска	7,28	7,28	7,26	7,67	6,56	7,62
10	Бугарска	6,99	6,94	7,14	6,43	7,65	6,74
11	Румунија	6,43	6,25	6,98	5,74	6,47	6,55
12	Украјина	6,00	6,58	4,27	5,83	8,15	5,77
13	Србија	5,74	6,32	4,01	6,15	5,83	6,99
15	Македонија	5,58	5,66	5,34	4,67	5,42	6,88
22	Босна и Херцеговина	4,58	4,68	4,26	3,11	5,70	5,24

Извор: The World Bank; KEI and KI Indexes (КАМ 2009);

Дакле, остаје нам да закључимо да конкурентност једне економије више није искључиво питање локације, технолошких иновација или организације. За разлику од компаративних, природним путем стечених предности и цјеновне конкуренције, чије могућности су често веома ограничене јер су исте исцрпиве а цијене се не могу смањивати у недоглед, у савременим условима тежиште борбе међу ривалима се све више преноси на подручје тзв. нецјеновне конкурентности. Један од разлога је и тај што је листа могућности нецјеновне конкуренције скоро неисцрпна, а облици су различити колико су различити начини диференцирања производа. Стога, уколико се неке земље определијеле да своју конкурентност и даље заснивају искључиво на природним ресурсима, јефтиној радној снази, јефтним домаћим енергентима, и што је још горе, и не покушавају да тежиште борбе за већу конкурентност са истих помјере ка нецјеновним факторима, дакле знању и сл., оне себе, објективно, унапријед осуђују на трајно заостајање и низак животни стандард грађана и сиромаштво.

4. Достигнути ниво конкурентности - гдје су земље у транзицији

Глобална економија улази у нови период убрзања, прије свега, као резултат све бржег развоја и пенетрације информационих комуникационих технологија. У том смислу питање националне конкурентности посебно добија на значају у условима потпуне глобализације која карактерише савремене токове бизниса што је сурова реалност са којом су се, већ са мање или више

успјеха, суочиле све земље у транзицији. Наиме, глобализација као и све присутинији и интензивнији процес иновација који досеже до граница неслућеног технолошког развоја, има за посљедицу битну промјену правила игре на свјетском тржишту. То подразумијева потребу за корјеним промјенама у пословној оријентацији предузећа, тако да и борба за очување постојећих тржишта и потрошача постаје све агресивнија и безобзирнија.

Успјешност неке националне економије или њених појединих привредних субјеката у савременом свијету, који карактерише неслућена промјена природе економије, све се чешће мјери агрегатним показатељем дефинисаним као ниво националне конкурентности. Свјетски економски форум (WEF) проучава конкурентност земаља пуне три деценије, а националну конкурентност дефинише као скуп индикатора, институција и фактора који одређују ниво продуктивности једне државе и успостављају одржив текући и средњорочни ниво економског просперитета¹⁵. Глобални конкурентски извјештај бави се проучавањем параметара привреда земаља ради анализе и усмјеравања економског развоја на дужи период. Индекс глобалне конкурентности (GCI) бави се истраживањем и утврђивањем просјека више различитих компоненти, од којих свака одражава један посебан аспект сложене димензије конкурентности. При томе се све компоненте групишу у дванаест основних параметара конкурентности (тзв. стубови), који се могу груписати у три основна захтјева: 1) развој вођен основним ресурсима; 2) развој вођен ефикасношћу; 3) иновацијама вођен развој. Поред тога, показало се да пораст нивоа конкурентности једне националне економије претпоставља процес еволуције пословног окружења. Тиме се, логично, мијења и значај појединих фактора који утичу на конкурентност у зависности од тога у којој развојној фази се нека привреда налази. Тако посматрано може се рећи да поједине националне економије пролазе кроз три основне фазе развоја:

- 1. Факторски вођена економија.** У првој фази, трошкови инпута примарно одређују ниво националне конкурентности. Државе у овој фази такмичење базирају на њиховим наслијеђеним ресурсима, прије свега необученој радној снази и природним ресурсима, а у ову групу су сврстане оне чији је *GDP per capita* мањи од 2.000 US\$. Према посљедњем Извјештају WEF-а, ову групу чини 37 земаља, међу којима су: Етиопија, Гана, Индија, Кенија, Танзанија, Уганда; Вијетнам и друге.
- 2. Економија базирана на инвестицијама.** У другој фази, ефикасност управљања одређује економски развој који је базиран на инвестицијама,

¹⁵ World Economic Forum, <http://www.gcr.weforum.org/>, *The Global Competitiveness Report*, 2009–2010. Још од 1979. године WEF мјери конкурентност групе земаља, као и њихових компанија на бази индекса глобалне конкурентности (*Global Competitiveness Index - GCI*).

а у ову групу су сврстане оне земље чији је *GDP per capita* од 3.000 до 8.999 УС\$. Према посљедњем Извјештају, овдје се налази 28 земаља; и то: Албанија, Аргентина, БиХ; Бугарска, Црна Гора, Кина, Македонија, Србија, Румунија, Тунис и др.

- 3. Економија базирана на иновацијама.** Кључни фактор постизања конкурентности на националном нивоу у овој фази је способност производње иновативних производа са посљедњим технологијама, а у ову групу се убрајају земље чији је *GDP per capita* већи од 17.000 US\$. Према посљедњем Извјештају, у овој групи се налази 35 земаља и то: Аустрија, Аустралија, Белгија. Чешка, Финска, Јапан, САД, Шведска, Швајцарска, Словенија и друге.

Између наведених фаза развоја налазе се и двије међуфазе или „фаза транзиције“. Прва, то је прелаз из „фазе 1 у фазу 2“ која се налази у разлици од 2.000-2.999 US\$. Друга је фаза транзиције из „фазе 2 у фазу 3“ која обухвата развојни помак од 9.000 до 17.000 US\$. У овој групи земаља налазе се: Хрватска, Естонија, Литванија, Мађарска, Пољска, Русија, Турска и друге.

Преглед нивоа глобалне конкурентности групе водећих земаља на бази глобалног индекса конкурентности (*Global Competitiveness Index – GCI*), по појединим земљама на бази Извјештаја за 2010. и 2011. годину даје се у *табели 4*:

Табела 4. Ранг водећих земаља према индексу глобалне конкурентности у посљедња четири извјештајна периода

Д Р Ж А В А	Ранг 2011-12	Ранг 2010-11.	Ранг 2009-10.	Ранг 2008-2009.
Швајцарска	1	1	1	2
Сингапур	2	3	3	5
Шведска	3	2	4	4
Финска	4	7	6	6
САД	5	4	2	1
Њемачка	6	5	7	7
Холандија	7	8	10	8
Данска	8	9	5	3
Јапан	9	6	8	9
Велика Британија	10	12	13	12
Хонг Конг	11	11	11	11
Канада	12	10	9	10
Тајван	13	13	12	17

Извор: Global Competitiveness Report; The World Economic Forum; више година.

Ради потпунијег увида у стање у погледу достигнутог нивоа конкурентности у региону, дајемо поређење достигнутог нивоа конкурентности у

БиХ, Црној Гори и Словенији (достигла трећу развојну фазу и међу најбоље пласираним земљама у транзицији) у односу на Швајцарску као водећу према нивоу конкурентности у 2011. и 2012. години, табела 5.

Табела 5. Поређење нивоа конкурентности: Швајцарска, БиХ, Црна Гора, Словенија за 2011-2012.

Индекс глоб. конкурентности ранг (GCI)	Швајцарска	Б. и Херцег.	Црна Гора	Словенија
Индекс глобалне конкурентности	1	100	60	57
Базни захтјеви:	3	92	57	39
1. стуб: Институције	6	109	42	55
2. стуб: Инфраструктура	5	99	63	37
3. стуб: Макроекономска стабилност	7	78	94	35
4. стуб: Здравство и основно образовање	8	58	59	24
Појачивачи ефикасности	2	102	63	51
5. стуб: Високо образов. и усавршавање	3	86	48	21
6. стуб: Ефикасност тржишта робе	5	115	39	48
7. стуб: Ефикасност тржишта рада	1	85	45	102
8. стуб: Софистицираност финансијског тржишта	7	124	35	102
9. стуб: Технолошка спремност	1	73	53	32
10. стуб: Величина тржишта	39	97	130	80
Фактори иновативности и софистицираности	1	108	59	45
11. стуб: Софистицираност пословања	3	108	70	49
12. стуб: Иновативност	1	104	50	40

На бази података из табела 4 и 5, а у складу са назначеним циљем овог рада, може се закључити:

- Извјештајем за 2011. и 2012. обухваћене су 142 земље.
- Према посљедњем Извјештају, показало се да је Швајцарска већ трећу годину за редом на првом мјесту (прије тога је била друга), други је Сингапур који је прошле године био трећи, трећа је Шведска - прошле године била друга, четврта Финска - годину прије била седма, САД су са четвртог пале не пето мјесто, Њемачка је назадовала и са петог пала на 6. мјесто, с тим да је и Јапан са 6. пао на 9. мјесто итд.
- Групу „старих чланица“ ЕУ предводи Шведска, затим слиједе Финска; Њемачка и сл.; док је од „придошлица“ у ЕУ најбоље пласирана Естонија која је за собом већ оставила њене „старе“ чланице као што су Шпанија, Италија, Португал.
- Естонија (33), водећа међу земљама у транзицији, задржала је исту позицију као и претходне године, Чешка је на 38. мјесту, али је назадовала два мјеста, Пољска је такође назадовала за два мјеста и налази се на 42. позицији, Мађарска се са 52. попела на 38. мјесто, док је нпр. Словенија назадовала за читавих 12 мјеста и са 45. пала на 57, Црна Гора је, такође, у односу на прошлу годину назадовала и то за 11 мјеста и налази се на

60. мјесту, БиХ је напредовала за два мјеста и стигла до стоте позиције и сл.
- Када је у питању достигнута развојна фаза, земље региона се различито котирају; а) тако се од земаља у транзицији у групи иновацијама вођених земаља налазе: Словенија и Чешка заједно са САД, Јапаном, Шведском, Њемачком и другим најразвијенијим економијама; б) у групи земаља на прелазу из „фазе 2“ у „фазу 3“ се налазе Естонија, Хрватска, Мађарска, Латвија, Литванија, Пољска, Русија, Словачка, али и Турска и друге, ц) у групи економија базираним на инвестицијама налазе се Црна Гора, Бугарска, Украјина Албанија, Босна и Херцеговина, Србија, Македонија и друге.
  - Када су у питању фактори иновативности и софистицираности (табела 5), евидентно је заостајање групе земаља у транзицији: БиХ – 108; Црна Гора – 59; а то је случај ако се међусобно упореде и са Словенијом (45). Претходно наведено своје упориште има и у достигнутом нову *GDP per capita*: Словенија – 23.760 US\$; Хрватска – 13.720US\$; Црна Гора – 6.589 US\$, Македонија – 4.431 US\$; БиХ – 4.319 US\$ и сл.

На крају, у функцији претходно истицане позитивне корелације, евидентне у развијеним земљама тржишне економије, између достигнутог нивоа конкурентности и базираности исте на факторима интензивно проже- тим знањем, дајемо преглед ранг - листе земаља према достигнутом ниову конкурентности и KEI : табела 6.

Табела 6. Поређење раниа водећих земаља према ниову конкурентности и KEI

Ранг (GCI)	Држава	Држава	Ранг (KEI)
1	Швајцарска	Данска	1
2	Сингапур	Шведска	2
3	Шведска	Финска	3
4	Финска	Холандија	4
5	САД	Норвешка	5
6	Њемачка	Канада	6
7	Холандија	В.Британија	7
8	Данска	Ирска	8
8	Јапан	САД	8
10	Велика Британија	Швајцарска	10
11	Хонг Конг	Аустралија	11
12	Канада	Њемачка	12
13	Тајван	Исланд	13
14	Катар	Нови Зеланд	14
15	Белгија	Аустрија	15

Извор: Global Competitiveness Report 2911.12; The World Bank; KEI and KI Indexes;

На основу података из табела 4, 5 и 6, може се закључити:

- Од укупно посматраних 15 водећих земаља према нивоу конкурентности, њих 9 се нашло у групи 15 водећих земаља према индексу КЕИ ; ако би првој групи додали Норвешку која је на 16. мјесту, Аустрију на 19, Аустралију на 20, а према КЕИ обухватили Белгију која је на 16, Тајван на 18, Сингапур на 19, Јапан на 20, онда се са изузетком Ирске, Исланда и Новог Зеланда све наведене земље налазе и у групи првих 20 према КЕИ.
- Швајцарска као водећа земља према индексу глобалне конкурентности налази се на десетом мјесту према КЕИ.
- Данска је 8. према нивоу конкурентности, а прва према КЕИ.
- Шведска је на трећем мјесту према конкурентности и на другом мјесту према КЕИ индексу; Финска на четвртном мјесту према конкурентности а на трећем према КЕИ; САД на петом мјесту према конкурентности а на 8 према КЕИ ; Њемачка на шестом према конкурентности а на 12 према КЕИ; Холандија на 7. према конкурентности а на четвртном према КЕИ , Велика Британија је 10. према конкурентности, а 7. према КЕИ; Канада је 12. према конкурентности, а 6. према КЕИ и сл.

На крају, као кључне поуке у погледу улоге коју би знање требало да заузме у процесу конципирања развојног новог сценарија транзиционих економија, наводимо сљедеће¹⁶:

- Знање и иновације играју кључну улогу у процесу развоја цивилизације још од њеног почетка. Са растућом глобализацијом и технолошком револуцијом у неколико посљедњих декада знање је, без сумње, постало кључни фактор конкурентности и на тој основи се данас преобликују нови модели раста.
- Да би постале успјешне економије заснована на знању, државе морају редефинисати свој однос и симултано дјеловати у смислу унапређења система образовања, предузетничке климе и иновативности, ИЦТ инфраструктуре; укључујући и изградњу квалитетног економског и институционалног режима. Политике за унапређење ова четири потпорна стуба најчешће су градуалистичког типа, мада резултати водећих економија („КЕ шампиони“) показују да је могуће постићи трајан напредак „прескачући“ декаде.
- Државе које желе напредовати овим путем морају развити властити КЕ програм менаџмента промјенама, прагматичан и уз уважавање специфичности сваке земље. То подразумијева широк консензус и завидан ниво социјалне кохезије, уз истовремену комбинацију *top-down* приступа реформама и добро анализирану КЕ визију, што значи да се од владе

¹⁶ The World Bank. (2007). *Building Knowledge Economies, Advanced Strategies for Development*. Washington, DC. pp. 167-170.

очекује да одигра кључну и подстицајну улогу (*strong facilitative role*) у вођењу развојног процеса.

5. Закључак

Већина земаља у транзицији, како се показало, одвећ дуго живе изнад својих могућности. Истовремено, наметнути токови глобализације и свеукупна динамичност међународних економских односа и интернационалне конкурентности утичу на губљење старих, као и на освајање, усавршавање и побољшавање нових конкурентских позиција.

С друге стране, у данашњој, све више отвореној и интегрисаној свјетској економији, проблем конкурентности несумњиво заузима централно мјесто. Наиме, показало се да све интензивнија конкуренција у условима све-присутне глобализације пријети опстанку, подједнако како предузећима која нису у стању да се трансформишу, да буду иновативна, продуктивна и способна да одговоре притисцима из окружења, тако и читавим националним економијама и заједницама (ЕУ, САД, Грчка, Португал, Италија, Шпанија, прије тога Ирска и др.).

У овом раду смо покушали доказати да ће конкурентски амбијент у будућности обликовати следећи кључни трендови који имају карактер дисконтинуитета у односу на садашњост: глобализација која намеће потребу креирања конкурентске предности на глобалном нивоу: несталност готово свих индустрија; конвергенција различитих технологија; недетерминисаност индустријских граница, пословање на бази стандарда; одрживи економски развој, наглашенија социјална одговорност корпорација, заштита окружења и еколошка осјетљивост и друго. У најкраћем, то би се свело на закључак да је глобализација пословања имала за резултат промјену унутар процеса међународне подјеле рада тако што примат од индустријских преузимају нације „окренуте знању”, а генерисање и ефективно коришћење знања наметнуло се као најиздашнији извор постизања и очувања конкурентске предности.

Литература

1. Fageberg J., Seholac M., Knell, M. (2007). *The Competitiveness of nations: Why Some Countries Prosper While Others Fall Behind*. World development.
2. Goldberg, J. (2007). *Liberal Fascism*. London: Penguin Books
3. Jessua, C. *Kapitalizam*: превод. Загреб,: КИЦ

4. Лојпур, А. А. (2011). *Мogućност примјене Портеровог модела генеричких стратегија у процесу унапређења конкурентности привреде: магистарски рад*. Подгорица: Економски факултет
5. Лојпур, С. А., Пековић, С., Лојпур, А. А. (2011). *The competition problems in countries of transition adoption of „new“ development economic paradigm as imperative*. Мостар: International Conference
6. Машић, Б., Ђорђевић-Бољановић, Ј. (2006). *Knowledge management*. Београд
7. Милићевић, В. (2002). *Интернет економија*. Београд: ФОН
8. Мешић, С. (2007). *Мултинационалне корпорације у процесу глобализације: дипломски рад*. Загреб: Свеучилиште у Загребу
9. Porter, М. (1998). *Competitive Advantage - creating and sustaining superior performance*. Free Press
10. Prahalad, С.К., Hamel, G. (1990). *The core competences of the corporation*. HBRReview
11. Радун, В. (2008). *Конкуренција на нишану; Конкурентски интелејенс*. Београд: Едиција Ne Wave
12. The World Bank. (2007). *Building Knowledge Economies, Advanced Strategies for Develeopment*. Washington, DC
13. *Global Competitiveness Report 2010-2011*; The World Economic Forum
14. *Transition Report 2011; Crisis in Transition: The People's Perspective*